

Академик Славко МИЈУШКОВИЋ

ИСТОРИЈСКЕ ВЕЗЕ ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ КОТОРСКЕ

Историјске везе и односи Црне Горе и Боке Которске заслужују овестрано напоредно изучавање и обраду.

Још у вријеме дукљанско-зетске државе Бока Которска се налазила у њеном склопу¹, а њени владари су имали и свој двор у Котору.² Бодинова удовица, краљица Јаквинта, водила је из Котора борбу да би обезбиједила пријесто своме сину Ђорђу.³

Пошто је Немања између 1181. и 1186. године заузео Јужно приморје⁴, Бока је ушла у склоп Дукље, којом је владао његов најстарији син Вукан, који је носио титулу краља Дукље, што доказује и натпис на цркви св. Луке у Котору из 1195, у коме стоји да је црква подигнута 1195. за вријеме владања Вукана краља Дукље.⁵

У ово вријеме везе Боке са залеђем постају интензивније, а за вријеме Немањиних насљедника, када Котор постаје главна извозна и увозна лука Зете и даљег залеђа, попримају велике размјере на економском, културном и духовном пољу.

Сматрајући Дукљу, односно Зету, са њеним приморјем као јединствену природну и управну цјелину, Сава Немањић је за владања Стевана Првовјенчаног основао и засебну Зетску епископију, на Превлаци у Боки Которској⁶, која ће затим прерасти у митрополију и постојати све до порушења превлачког манастира св. Арханђела Михаила 1452. године.

По распаду немањићке државе и краткотраном владању Бокком угарског краља и Твртка I, Бока је дошла под млетачку власт и под њом остала све до 1797.

За вријеме дуготрајне млетачке владавине Бока ће наставити да одржава тијесне везе са Црном Гором. Разлоге таквих веза

је добро дефинисао један високи млетачки функционер за Боку, тврдећи: „Крвна повезаност, истовјетност вјере и заједнички интереси везују већи и јачи дио Бокелја за Црну Гору“.⁸

Један од важних чинилаца који су знатно утицали на одржавање присних веза Црногораца и Бокелја јесте и свјесност Бокелја о свом црногорском поријеклу, која је свјесност раније била присутна и код Бокелја католичке вјере. Наиме, поједина насеља у Боки, као Шкаљари, Шпиљари, Доброта, Љута, Пераст, иако по поријеклу становништва искључиво црногорска, штавише црногорскија од многих насеља у старој Црној Гори, па и самог Цетиња, била су искључиво католичка, јер у њима раније није било православних цркава, па су они који су се сукцесивно насељавали из оближњег залеђа прелазили у католичку вјеру, али се и код њих успомена на црногорско, православно, поријекло сачувала у његовању крсне славе (које иначе нема код католика) и других црногорских обичаја, као и у поштовању црногорских светиња, нарочито св. Петра Цетињског и св. Василије Острошког, чијем ћивоту и сада неки Бокелји католици иду да се поклоне.

Захваљујући млетачком толерисању јурисдикције цетињских владика над православним живљем у Боки, између Бокелја и Црногораца су одржавани свакодневни контакти, јер Бокелји су у цетињским владикама гледали не само црквене старјешине, већ на извјестан начин, и свјетовне поглаваре, којима су прибјегавали у рјешавању разних својих проблема, нарочито међусобних спорова, а поготову у питању вођења, скупа са Црногорцима, борбених акција против Турака као и француских и аустријских окупатора у Боки.

Због великог поштовања, оданости и захвалности многи Бокелји су вршили завјештања и давали поклоне Цетињском Манастиру, а међу завјештањима највриједније и најзначајније је завјештање Његошу полуострва Превлаке, старог сједишта зетских епископа.⁹

Свакодневни контакти Бокелја и Црногораца одржавани су узајамном трговином. Најважнији трговачки центар за ову трговину био је Котор, гдје је пред сјеверним градским вратима постојао и Црногорски пазар, па затим Рисан и Будва, а и у остала мјеста Боке Црногорци су доносили на продају своје производе нарочито сир, ситну стоку и сушено месо, кастрадину и пршуте.

С обзиром на наведене везе, сасвим је схватљиво и узајамно помагање Црногораца и Бокелја у разним искушењима, нарочито у борбама против заједничких непријатеља, а таквих борби је било много, па ћемо се овдје задржати само на неким од њих.

Кад је у септембру 1645, тј. прве године кандијског рата, скадарски паша са три хиљаде људи упао у Црну Гору да насилно наплати харач, Црногорци су му, потпомогнути Бокелјима, пружили оружани отпор и у жестокој борби од 16. септембра извојевали побједу, принуудивши пашу да се, уз губитак од сто људи и велики број рањеника, повуче у Подгорицу.¹⁰

Августа 1649. један одред Бокелја, углавном Грбљана, Маина и Побора, стигао је на Цетиње и ту се улогорио, да би помогао намјеравањем борбеним акцијама Црногораца против Турака. Због овог ангажовања Бокелја скадарски паша се спремао да маја 1650. нападне Грбљане, Маине и Поборе са једним великим одредом¹¹, а о тим пашиним намјерама обавијестио их је цетињски владика: „Знајте у истину како против вас долази велика војска, каква се за много година није виђала . . .“¹²

Још актиноја и живља сарадња Бокелја и Црногораца у борби против Турака одвијала се у току морејског рата (1684—1699). Већ у познатој бици на Вртијељци (1685) године учествовали су и Бокелји под командом Баја Пивљанина, али не као плаћеници, већ као добровољци. Не знамо колики је број Бокелја учествовао, јер тај број сигурно превазилази онај који смо могли извести из списка канцеларије млетачког ванредног провидура за Боку, али у овим списима нема посебног пописа учесника, већ само сасвим узгредних помена неких од њих, а то су: грбљошки гувернадур Нико Лазаревић и Раде Кебело из Доброте¹³, затим Петар Томин из Луштице¹⁴, па Никола Куман из Будве¹⁵ и, на крају, Ђуро Антовић из Кртола.^{15а} Ова посљедња двојица су погинула на Вртијељци, док су се остала тројица вратила кући. С обзиром на учешће грбљошког гувернадур, можемо правити сасвим увјерљиву претпоставку да је у бици на Вртијељци учествовао већи број Грбљана.

У борбеној сарадњи са Црногорцима током дугог морејског рата нарочито се истакао Которанин Зане Грбичић. Њему су млетачке власти повјериле команду над својим плаћеницима и над бокелјским добровољцима. Он је са својим одредом много допринио ослобађању Херцег-Новог од Турака 1687. године,¹⁶ којом приликом је учествовао у борби и „знатан број Црногораца“.¹⁷

Послије ове заједничке борбене акције Црногораца и Бокелја на тлу Боке, наставиће се, под командом Зана Грбичића, заједничка успјешна борба против Турака по разним крајевима Црне Горе и Херцеговине, о чему смо опширно писали на другом мјесту.¹⁸

Да се Грбичић својом борбеном способношћу и тактом истакао и освојио наклоност Црногораца убједљиво говори и писмо од 9. јуна 1688. које је владика Висарион упутио генералном провидуру за Далмацију и Албанију, а у коме, поред осталог, стоји: „ . . . молили смо Вас да нам уступите кавалира Зана Грбичића да дође међу нас, да нам заповиједа, а да га ми слушамо. Његовом и божјом помоћу добро смо се поднијели натјеравши на срамно повлачење скадарског пашу, који је са великом војском био кренуо против ових крајева . . . Ми смо задовољни да нам Грбичић помаже и да руководи са нама . . .“¹⁹

О овом владином тражењу генерални провидур је 7. јула обавијестио млетачки сенат, а овај се сложио са тим да се Грбичић упути са посадом од сто људи на Цетиње у својству гувернера Црне Горе²⁰, коју је дужност он преузео почетком новембра 1688.

и на истој остао до заузимања Цетиња од стране Сулејман-паше, 27. септембра 1692.²¹

Кратко вријеме по турској објави рата Русији, на прољеће 1711, обновиће се и црногорске борбе против Турака. О тим борбама, које су се водиле почев од Никшића по многим другим крајевима Црне Горе, и о великом учешћу Бокелја у њима, опширно смо писали у нашем раду „Догађаји у Црној Гори од појаве Милорадовића до Нуман-пашиног похода (1711—1714)“.²² Говорећи у овом раду о бици на Царевом лазу, нијесмо навели запис којим сада располажемо, а који гласи: „Године 1712 отишло је у помоћ Црногорцима 300 Грбљана са два барјактара: Батрићем Бојковићем и Радом Љепавићем. На Царевом лазу погинуло је од њих равно 70 са оба барјактара“.²³

И за вријеме напада Нуман-паше Ђуприлића Бокелји су наставили помагати Црну Гору, па је ванредни провидур за Боку, како стоји у једном његовом извјештају од октобра 1714, наредио свим млетачким поданицима у Боки да под пријетњом најстроже казне не смију пружати Црногорцима никакву помоћ, али се у истом извјештају жали да нема довољно војске да то спријечи.²⁴ Ово наређење је услиједило прије турске објаве рата Млетачкој републици (25. новембра 1714), када је она још настојала да се не замјери Турској дозвољавајући Бокелјима да прелазе у Црну Гору ради оружане помоћи Црногорцима, што је, иначе, не само дозвољавала већ и помагала кад се налазила у рату са Турском.

Као што су се за вријеме морејског рата Црногорци, скупа са Бокелјима, борили против Турака и на бокелској територији, исто тако ће се скупа борити на терену Боке и за вријеме Наполеонових ратова.

Пошто је Пожунским сепаратним миром између Француске и Аустрије (26. XII 1805) Француској припала, поред осталих крајева, и Бока, руски цар Александар I, да би осујетио њено заузимање од Француза, шаље почетком 1806. у Црну Гору државног савјетника и бригадира Стефана Санковског да би организовао Црногорце и Бокелје на оружани отпор Французима.²⁵ У ово вријеме представници главних бокелских општина, которске, херцеговске и рисанске, обратили су се владици Петру I и изјавили му да ће Боку бранити од Француза, а на то је он 15. фебруара 1806. сазвао скупштину свих племена на Цетињу, на којој је одлучено да се поведе заједничка борба Црногораца и Бокелја против Француза.²⁶

На позив Бокелја, Петар I је 27. фебруара одржао народну скупштину у Рисну, на којој је обећао заштиту Бокелјима и објавио скори долазак у Боку руске флоте под командом вицеадмирала Димитрија Сењавина, заповједника копнених и поморских руских снага на Јадрану и Средоземном мору, која ће већ сутрадан стићи на Росе.²⁷ Ускоро затим Петар I, са великим бројем Црногораца, Бокелја и руским четама, крене према Дубровнику, заузме Цавтат и присили Французе на повлачење све до Дубровника.²⁸

Аустријанци су, престрашени јаким руским, црногорским и бокелјским снагама — а можда и дознавши за одлуку Црногораца и Бокелја донесену на окупштини у Рисну, наиме да ће се Црногорци и Бокелји борити не само против Француза већ и против Аустријанаца ако им се буду супротставили²⁹ — и формално уступили Боку Русима, и поред обавезе да је по одредбама Пожунског мира предају Французима.

Борбе против Француза су се и даље настављале. Најжешће битке су се водиле у септембру 1806. Тада су удружене руске, црногорске и бокелјске снаге отјерале (13. IX) Французе са рта Оштро и тамо уништиле батерију од 38 топова, коју је маршал Мармон био поставио ради ефикаснијег дјеловања при заузимању Боке³⁰, а затим заузму Виталину (21. IX) и допру пред Дубровник (23. IX).³¹ У свим овим борбама црногорско-бокелјски одреди су имали великих губитака: око 800 што мртвих што рањених бораца.³²

До престанка борби против Француза дошло је почетком октобра, кад је Мармон добио наређење да обустави операције према Боки,³³ коју ће, иначе, по одредбама Тилзитског мира (25. VI 1806) окупирати 12. августа 1807.

Француским окупационим властима су Бокелји, увијек рачунајући на подршку Црногораца, од самог почетка пружали разне, па чак и оружане, отпоре. Први по времену, а и по жестини, био је оружани отпор Брајића августа 1808, за који је генерал Кловел, војни командант Дубровника и Боке, тврдио да је почетак устанка, што га је, наговарајући Бокелје, а нарочито Брајића, Маине, Поборе и Паштровиће, припремио цетињски владика. У оружаном покоравану Брајића учествовало је око 8.000 француских војника, који су послје шестодневне веома крваве борбе, уз велики број погинулих људи, међу којима су били и команданти три пука, савладали Брајиће, уз које се борило 300 Црногораца. Тада су Брајићи били присиљени да се склоне у Црну Гору, а Французи су им поспалили све куће.³⁴

Да су Брајићи имали и помоћ и подршку Петра I доказује и чињеница да су они ускоро наставили да нападају Французе на будванској територији. У тим нападима Брајићи су учествовали скупа са Црногорцима и другим Бокелјима, нарочито Грбљанима. Иначе владичино заговарање напада на Французе било је у највећој тајности; штавише, он је, тобоже, све до великог напада Црногораца и Бокелја по читавој Боки 1813. године увјеравао француске власти да он одвраћа Бокелје и својим посланицама, у којима их позива на покораване Французима.

У допису француског делегата за Боку, маркиза Паулучија, упућеном 22. јуна 1809. Доминику Гарањину, генералном администратору Дубровника и Боке, стоји и ово: „Ситуација у Грбљу је већ таква да нема ни најмање наде да би се она могла поправити уколико влада не буде подузела енергичне и примјерне мјере. Довољно вам је знати да се више нико не усуђује прећи из Котора

до Будве или до Паштровића, пошто се на овој релацији налазе овуда побуњеници и злочинци, те стога све до предузимања потребних мјера, не може се уопште рачунати на овај тако значајан крај Которске провинције“.³⁵

Док се у овом допису под „побуњеницима“ подразумевају Бокелџи, дотле се под „злочинцима“ мисли на Црногорце. Ови последњи су, на челу са „цетињским сердаром“, извршили један напад пред Будвом нешто прије 14. октобра.³⁶

У извјештају француског полицијског комесара за будвански крај, упућеном 18. јануара 1810. команданту и гувернеру Боке, каже се да се из Стањевића непрекидно коре Брајићи што су, последије погибије свога кнеза, застали у борби против Француза, те да им се поручује, уколико неће да се боре пушкама, бар пуцањем из прангија страше Французе.³⁷

Исти полицијски комесар предлаже 2. јула 1810. да се узму таоци из Маина и Побора као гаранција да неће дозволити прелазак Црногорцима и Брајићима приликом њихових намјераваних напада на будванску територију.³⁸ Али, ни овакве мјере нијесу имале никаквих ефеката, јер су се оружани напади настављали не само у будванском крају већ и по другим крајевима Боке.

Сви ови оружани сукоби са Французима, у којима су често, поред Бокелџа, учествовали и Црногорци, били су у ствари, тако да кажемо, предигра, заправо припрема, крупних збивања у 1813. години, када су Црногорци и Бокелџи, на челу са Петром I, повели велику борбу, зачету 21. септембра, која је резултирала у протјеривању Француза из Боке и стварању дуго прижељкиваног уједињења Црне Горе и Боке Которске, које је услиједило 29. октобра, када је у Народној скупштини Бокелџа и црногорских представника у Доброти, којој је председавао Петар I, донесена једногласна одлука чији почетак гласи: „Двије сусједне покрајине, Црна Гора и Бока Которска, прожете патриотизмом и истим осјећањима вјере и части, ослободиле су се Божјом помоћу, збацивши француски јарам својом крвљу и жртвама. Оне се једна другој закљичу господом Богом на вјерност и да ће увијек остати сједињене у сваком случају и догађају“.³⁹

Али, на жалост, уједињење Црне Горе и Боке било је кратког вијека, јер је одлуком Бечког конгреса Бока враћена Аустрији,⁴⁰ која ју је окупирала у времену од 8. до 12. јуна 1814, када је Петар I напустио Котор.⁴¹

Поновне наде у уједињење Црне Горе и Боке биле су потакнуте великим збивањима у Европи у 1848. години. Већ марта мјесеца те године Грљани су отказали плаћање пореза и других дажбина аустријским властима и донијели одлуку о оснивању народног суда, који ће, преко својих дванаест судова, судити и у грађанским и кривичним стварима, као и то да се оружјем супротставе уколико их аустријске власти буду оружјем присиле на одустајање од ових одлука.

Свјесни да неће моћи дуго истрајати у овом одметничком ставу, Грбљани су послали на Цетиње једну делегацију од неколико главара да Његоша упозна са њиховим одлукама и намјерама, те да тражи од њега помоћ и подршку, уз обећање да ће прећи под његову власт. Али, Његош је том приликом савјетовао Грбљанима да буду мирни и да се покоравају аустријским властима,⁴² о шта су се Грбљани оглушили.

Пошто су сви покушаји аустријских власти, а нарочито окружног поглавара за Боку, Едуарда Грица (Grietz), да Грбљане врате у покорност били потпуно безуспјешни, 26. септембра је упућен против Грбљана одред од 1.000 војника. Тада су Грбљани одмах позвали у помоћ Црногорце, а њихов одзив је био брз и бројан, тако да су они учествовали у борби која се водила 27. септембра. Послије четворочасовне борбе, оцјенивши снаге устаника на двије до три хиљаде, командант аустријских оружаних снага је повукао своју војску и вратио се у Котор.⁴³ У овој борби Грбљане је предводио Андрија Лазаревић, а Црногорце Марко Радоњић из Његуша. Чим је дошло до оружаних акција, поглавар Гриц, који је пратио војни одред, напустио је подриште и усмјерио се у правцу Котора, али је код села Дуба нападнут од устаника и задобио је двије ране.⁴⁴

Послије неуспјелог оружаног похода на Грбља, аустријске власти су тражиле начине и путеве да са Грбљанима дођу у контакт ради преговарања и мирног рјешења грбљског питања, што Грбљани, увиђајући да су њихова настојања да читава Боку дигну на оружје остала безуспјешна, а к томе још без подршке Његоша, напоскон и прихвате.

Дана 18. октобра састали су се у Котору представници аустријске цивилне и војне власти са представницима Грбља, кнежевима Андријом Лазаревићем, Војином Бојковићем, Филипом Тујковићем и Ђуром Мазараком, као и са још неколико грбљских главара. Склопљен је уговор по коме су се Грбљани обавезали да ће се убудуће покоравати властима и законима, а представници аустријских власти да ће гарантовати амнестију за сва кривична дјела која су Грбљани починили почев од 13. марта до 18. октобра 1848, као и смањење пореза.⁴⁵ Амнестија је услиједила царском одлуком тек 25. априла 1850.⁴⁶

Солидарност Бокелја и Црногораца наставиле се у многим борбеним окршајима током друге половине 19. вијека, а нарочито у бици на Граховцу, у бокелском устанку из 1869. и у кривошијском устанку из 1882. године.

Бокелји су помагали Црногорцима у балканским ратовима и придруживали им се, активно учествујући у њима. Исто тако било је Бокелја добровољаца у црногорској војсци у I свјетском рату.

У народноослободилачком рату било је Бокелја учесника у црногорским борбеним одредима, исто тако као што је било Црногораца у бокелским борбеним јединицама.

Како смо видјели, везе Црне Горе и Боке у прошлости највише су се изражавале у узајамном помагању у многобројним ратовима и борбама, али је било и веза културног и умјетничког карактера, што треба да буде предмет посебног изучавања и обраде.

И везе које смо изнијели у овом саопштењу убједљиво доказују да Црна Гора и Бока не чине само једну географску, природну цјелину, већ сретну и недјелјиву државну територију, остварену тек нашим славним народноослободилачким ратом.

НАПОМЕНЕ

- ¹ *Историја Црне Горе*, Титоград 1967, књ. I, стр. 410.
- ² Исто, стр. 325 и 331.
- ³ Исто, стр. 410.
- ⁴ Исто.
- ⁵ Иво Стјепчевић, *Вођа по Котору*, Котор 1926, стр. 56.
- ⁶ Исти, *Превлака*, Загреб 1930, стр. 7—8.
- ⁷ Исто, стр. 39.
- ⁸ Историјски архив у Котору (ИАК), Управно-политички списи (УП), 201, Ц 3.
- ⁹ Детаљно о овом завјештању видјети у нашем раду „Завјештање контесе Властелиновић Његошу полуострва Превлаке у Боки — старог сједишта зетских епископа“, *Књижевност*, Београд 1964, бр. 10, стр. 337—355.
- ¹⁰ Глигор Станојевић, *Црна Гора у доба кандијског рата (1645—1669)*, Београд 1953, бр. 1—2, стр. 17.
- ¹¹ Исто, стр. 32—33.
- ¹² Исто, стр. 35.
- ¹³ ИАК — УП, фасц. 9, докуменат од 24. маја 1690.
- ¹⁴ Исто, 7, стр. 164.
- ¹⁵ Исто, 8, стр. 874.
- ^{15a} Исто, 125, 344—345.
- ¹⁶ Славко Мијушковић, *Зане Грбичић у историјским изворима*, Историјски записи, Титоград, XII/1960, књ. XVII, 2, стр. 244.
- ¹⁷ Томо К. Поповић, *Херцег-Нови, Дубровник*, књ. I, стр. 86.
- ¹⁸ Сл. Мијушковић, н. дј., стр. 235—267.
- ¹⁹ Исто, стр. 245—246.
- ²⁰ Исто, стр. 247 и 250.
- ²¹ Исто, стр. 259.
- ²² Историјски записи, Цетиње, VIII/1955, књ. XI, 1—2, стр. 173—214.
- ²³ Овај запис се чува у архиви сада поч. Ђура Круте, учитеља из Главата (Грбаљ).
- ²⁴ Јагош Јовановић, *Стварање црногорске државе и развој црногорске националности*, Цетиње 1948, стр. 108.
- ²⁵ Павао Буторац, *Бока Которска након пада Млетачке републике до Бечког конгреса*, Рад ЈАЗУ, књ. 265, стр. 174.
- ²⁶ Максим Злоковић, *Херцег-Нови од пада Млетачке републике до Бечког конгреса*, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, IV, стр. 42.
- ²⁷ Павао Буторац, н. дј., стр. 211.
- ²⁸ Исто, стр. 214.
- ²⁹ Максим Злоковић, н. дј., стр. 42.

- ³⁰ Павао Буторац, н. дј., стр. 219.
- ³¹ Максим Злоковић, н. дј., стр. 47.
- ³² Исто, стр. 47—48.
- ³³ Павао Буторац, н. дј., стр. 219.
- ³⁴ Сл. Мијушковић, *Отпор Брајића француским властима у Боки (1807—1814)*, Историјски записи, Титоград 1954, св. 2, стр. 349—351.
- ³⁵ Исто, стр. 358.
- ³⁶ Исто, стр. 359.
- ³⁷ Исто.
- ³⁸ Исто, стр. 361.
- ³⁹ Сл. Мијушковић, *Централна комисија — заједничка влада Црне Горе и Боке*, Бока, зборник радова из науке, културе, и умјетности, XI, стр. 274.
- ⁴⁰ Исто, стр. 277.
- ⁴¹ Исто, стр. 278.
- ⁴² Сл. Мијушковић, *Грбаљска буна 1848. и Његош*, Стварање, Титоград, XXVIII/1973, 9—10, стр. 1263.
- ⁴³ Исто, стр. 1266—1267.
- ⁴⁴ Исто, стр. 1267.
- ⁴⁵ Исто, стр. 1268.
- ⁴⁶ Исто.

